

Handreiking

Wijk van de Toekomst

Colofon

Versie 2 - augustus 2021

De handreiking 'Wijk van de Toekomst?' is opgesteld door het Ondersteuningsteam Wijk van de Toekomst. Deze versie 2 is gebaseerd op de eerdere versie van Balance & Result, Witteveen + Bos, Nyenrode en GriDD.

Inhoudsopgave

Handreiking.....	1
Wijk van de Toekomst.....	1
Inhoudsopgave	2
Hoe gebruik je deze handreiking?.....	3
Overzicht proces met mijlpalen	4
Oorsprong van het programma Wijk van de Toekomst.....	6
Wat is het programma en wat betekent deelname voor jou?	6
Starten met een 'Wijk van de Toekomst'	7
Subsidie procesondersteuning (Provincie Gelderland).....	9
Bijlage 1: Voorbeeld aanvraagformulier	10

Hoe gebruik je deze handreiking?

Deze handreiking Wijk van de Toekomst geeft jou als initiatiefnemer handvatten om te kunnen starten als eerste ideeën opborrelen. Dit document kan helpen om het blikveld te verruimen, alles ook eens vanuit een andere invalshoek te bekijken en kansen te zien. Je kan deze handreiking naar eigen inzicht gebruiken en invalshoeken verbreden of bewust nog even buiten beschouwing laten. Het is geen voorschrift. Zo kies je een pad op weg naar toekomstbestendig en aardgasvrij dat het beste bij jouw wijk en wijkbewoners past.

Introductie

Het proces om een wijk, dorp of buurt te verduurzamen start met een aantal initiatiefnemers. In dit beginstadium halen zij belanghebbenden bij elkaar om na te gaan of ze aan de slag willen met het toekomstbestendig en op termijn aardgasvrij maken van een gebied. Een gebied dat met een wijkcoalitie deelneemt aan het programma noemen we een 'Wijk van de Toekomst'. We gebruiken de term 'wijk', maar hebben het daarmee ook over dorpen en buurten. Deze handreiking helpt initiatiefnemers met het nemen van de eerste stappen richting het vormen van een wijkcoalitie en het verzamelen van relevante informatie voor deelname aan het programma Wijk van de Toekomst in Gelderland.

Overzicht proces met mijlpalen

In de praktijk zijn er veel wegen die naar een (toekomstbestendige, aardgasvrije) Wijk van de Toekomst kunnen leiden. In deze handreiking worden een aantal stappen en fasen benoemd die in meer of mindere mate in elk proces terug zullen komen. Deze zullen zich niet altijd in chronologische volgorde manifesteren. De stappen bieden houvast om gedurende het proces de juiste koers te bepalen en duiding te geven aan de opgave. Per fase benoemen we mijlpalen die helpen om voortgang in het proces te houden.

Het proces van allereerste idee om een wijk aardgasvrij te maken tot aan de realisatie hiervan verloopt van initiatieffase naar uitvoeringsfase in verschillende stappen. De wijkcoalitie werkt van grof naar fijn. Naarmate het proces vordert, werkt het team de ideeën steeds concreter uit tot gedetailleerde plannen, verbreedt het de betrokkenheid van stakeholders, waaronder wijkbewoners, bij idee- en besluitvorming en realiseert de plannen in de laatste fase.

In het begin roepen enkele initiatiefnemers geestverwanten en belanghebbenden bij elkaar om na te gaan of ze aan de slag willen met een 'Wijk van de Toekomst'. Om een wijk effectief toekomstbestendig en aardgasvrij te kunnen maken zullen alle belanghouders op den duur betrokken moeten zijn. Want je hebt elkaar nodig om keuzes te maken en beslissingen te nemen. Sommige keuzes maak je alleen voor jezelf, sommige voor de wijk, de buurt of het dorp als geheel. Duidelijk is dat elke keuze die je nu maakt invloed zal hebben op de mogelijke oplossingen in de toekomst. Daarom moet je samen optrekken.

Het begint vaak met één of meer initiatiefnemers, die het idee oppakken om de wijk toekomstbestendig te maken en bondgenoten zoeken om dit idee verder te brengen.

De manier waarop wijken, dorpen of buurten toekomstbestendig gemaakt kunnen worden, verschilt van gebied tot gebied. Degene die het initiatief neemt kan verschillen. Dat kan een bewonersinitiatief zijn, maar ook een energiecoöperatie, een woningcorporatie, de netbeheerder of de gemeente. De aanleiding kan verschillen: gedreven en initiatiefrijke bewoners die hun wijk toekomstbestendig willen maken, de netbeheerder die ziet aankomen dat de gasleiding versleten is, de corporatie die voor een renovatieopgave staat of de gemeente die gepland heeft om het riool te vervangen of de leefbaarheid in de wijk te verbeteren. De aanpak om een gebied te verduurzamen kan daarbij breed ingestoken zijn vanuit een integraal perspectief. In deze brede aanpak worden vaak andere opgaven gecombineerd en is het aanpakken van het energievraagstuk een onderdeel van de gebiedsontwikkeling. In andere gevallen is er een 'smalle' aanpak te herkennen waarbij de focus voornamelijk ligt op het aanpakken van het energievraagstuk voor de wijk, dorp of buurt.

Ondanks de verschillen herkennen we in elke aanpak fases in het proces rond 'Wijk van de Toekomst'. Ten eerste de **initiatieffase** waarin de initiatiefnemer 'medestanders' zoekt. Dit zijn partijen die direct of indirect belang hebben in de wijk en open staan voor het idee om de wijk toekomstbestendig en aardgasvrij te maken, eventueel gecombineerd met andere verbeteringen in de wijk. Als de initiatiefnemers elkaar vinden in het idee van het werken aan een (op termijn) aardgasvrije wijk, dan vormen ze samen een wijkcoalitie.

Ten tweede herkennen we een **oriënterende fase**. De wijkcoalitie groeit in de loop van de tijd uit en betreft uiteindelijk alle belanghouders in de wijk. Afgestemd op de specifieke situatie in de wijk inventariseert het de wijkcoalitie wat er speelt, werkt ideeën uit, bereidt plannen voor en organiseert betrokkenheid en draagvlak in de wijk. In deze fase werkt de wijkcoalitie toe naar een intentieovereenkomst. In deze overeenkomst wordt de ambitie concreter gemaakt en committeren de actoren uit de wijk zich middels een formele overeenkomst aan inzet om het beoogde doel te bereiken.

Ten derde zien we een fase waarin (deel)projecten verder worden uitgewerkt: de **uitwerkingsfase**. De haalbaarheid van verschillende plannen rondom (deel)projecten wordt getoetst en er wordt bepaald wat nodig is om werkelijk tot realisatie te komen. Het toekomstbestendig en aardgasvrij maken van de wijk, buurt of dorp bestaat meestal uit verschillende deelprojecten die parallel, elk met een eigen tempo, kunnen worden uitgewerkt.

Tijdens de **uitvoeringsfase** staat het realiseren van deelprojecten centraal. Instrumenten uit het programma ondersteunen de bovenstaande processtappen: wijkprofiel, intentieovereenkomst en wijktransitieplan. Hiervoor zijn apart handreikingen beschikbaar.

Oorsprong van het programma Wijk van de Toekomst

De oorsprong van het programma Wijk van de Toekomst ligt in het Gelders Energie Akkoord. Dat is een platform van ruim 200 bedrijven, maatschappelijke organisaties, gemeenten, waterschappen, provincie Gelderland en kennisinstellingen die werken aan een veerkrachtige samenleving waarin werkgelegenheid, sociale cohesie en technische, sociale en economische innovatie samengaan. Een belangrijke opgave vanuit het GEA is het terugbrengen van de CO2 uitstoot om zo klimaatverandering tegen te gaan. Wijk van de Toekomst ondersteunt initiatieven in wijken, buurten en dorpen bij hun ontwikkeling tot aardgasvrije en/of toekomstbestendige wijk. Deze wijken zullen kennis en ervaring opleveren waar andere Gelderse initiatieven van kunnen leren bij het opzetten van transitieprocessen in hun wijk.

Wat is het programma en wat betekent deelname voor jou?

Binnen het programma Wijk van de Toekomst werken vooruitstrevende coalities in wijken, buurten en dorpen toe naar een toekomstbestendig gebied. Dit doen zij met als doel om een bijdrage te leveren aan de klimaatdoelstellingen van Parijs. Wijkcoalities leren van elkaar door kennis en ervaringen met elkaar uit te wisselen en daardoor met elkaar te leren. Om dit te faciliteren organiseren we het volgende:

- **Een netwerk van wijkcoalities:** Dit is het netwerk van alle wijkcoalities die in het programma actief zijn. Binnen dit netwerk vindt er uitwisseling plaats. Dit kan 1 op 1 uitwisseling tussen initiatieven zijn of met meerderen in de bijeenkomsten voor wijkcoalities, georganiseerd door het ondersteuningsteam. Dit wordt actief door het ondersteuningsteam gefaciliteerd met programmering en een kennisinfrastructuur.
- **Een netwerk van procesbegeleiders:** Dit is het netwerk van de procesbegeleiders die actief zijn in de verschillende gebieden. De procesbegeleiders faciliteren de wijkcoalitie en/of maken er deel van uit. Het ondersteuningsteam werkt nauw samen met deze procesbegeleiders en richt gezamenlijke momenten in voor reflectie, intervisie en co-creatie.
- **Ondersteuning in het proces met handreikingen** die alle coalitiepartners helpen met het nemen van de juiste stappen en 1-op-1 uitwisseling met het ondersteuningsteam.

Deelname aan het programma is niet vrijblijvend. Door deel te nemen aan het programma committeert een initiatief zich aan de opgave en de ambitie. Daarnaast committeer je je aan de werkwijze van het programma en ben je bereid om deel te nemen aan de bijeenkomsten. Door vraag gestuurd te werken en door te co-creëren maken we de ontmoetingen relevant en zorgen we dat het jou ook iets oplevert. Om te co-creëren is het van belang dat deelnemers ook investeren in de samenwerkingen, een actieve bijdrage leveren en regelmatig aanwezig zijn bij de verschillende bijeenkomsten. De bijeenkomsten vinden in verschillende vormen ongeveer 2 keer per kwartaal plaats.

Starten met een 'Wijk van de Toekomst'

Onderstaand stappenplan kan jou als initiatiefnemer helpen bij een eerste stap, het starten van een 'Wijk van de Toekomst'. De stappen volgen elkaar min of meer logisch op, maar kunnen ook gelijktijdig of willekeurig worden aangepakt. Voor het vergaren van de benodigde gegevens van jouw wijk, buurt of dorp kan de initiatiefgroep gebruikmaken van de quickscan die hiertoe is ontwikkeld door het ondersteuningsteam.

1. Waarom neem jij eigenlijk dit initiatief? Wat is jouw/jullie doel, opgave, verlangen?
2. Ga na welke partijen direct belang hebben in de wijk en breng hun invloed en mate van betrokkenheid in kaart:
 - 'Wijkbewoners', iedereen die in de wijk gevestigd is; huurders, particuliere huiseigenaren en lokale ondernemers en instellingen, zoals winkeliers, horeca, mkb, scholen of gezondheidscentra.
 - Partijen met een belang of rol in de wijk, maar die elders gevestigd zijn, zoals de gemeente (verschillende afdelingen), de netbeheerder, woningcorporaties of sociale en commerciële verhuurders.
3. Neem initiatief om de belangrijkste (potentiële) medestanders te benaderen met de vraag of zij bereid zijn om samen te onderzoeken of het haalbaar is om de wijk toekomstbestendig en op den duur aardgasvrij te maken. Vorm met medestanders een eerste initiatiefgroep.
4. Ga met deze initiatiefgroep na hoe de wijk in elkaar zit, wat er in de wijk speelt en welke kansen of knelpunten zich voordoen. In dit stadium gaat het om een 'snelle' inventarisatie en analyse die leiden tot een globaal, integraal beeld van de wijk:
 - I. Wat zijn de demografische en sociaaleconomische kenmerken van de wijk? Denk aan de leeftijdsopbouw of opleidings- en inkomensniveau.
 - II. Hoe zit de sociale structuur van de wijk in elkaar? Denk aan organisaties en verenigingen.
 - III. Wat zijn de technische kenmerken van het vastgoed in de wijk en van de boven en ondergrondse infrastructuur? Denk ook aan eigendomsverhoudingen van het vastgoed.
 - IV. Wat is het energiegebruik van het vastgoed in de wijk? Denk aan aardgas, elektriciteit en warmte en aan energiemaatregelen die afgelopen jaren al zijn getroffen.
 - V. Wat speelt er op beleidsniveau in de wijk? Denk aan renovatieplannen van corporaties, vervanging van infrastructuur, energie- en/of warmteplannen, mobiliteit, klimaatadaptatie en vraagstukken in het sociale domein.
 - VI. Ga na wat de visie is van de lokale politiek met betrekking tot het toekomstbestendig en aardgasvrij maken van wijken c.q. de gemeente. Wat staat er over energie en duurzaamheid in het coalitieakkoord van het College van B&W of in de transitievisie warmte?
5. Maak met de initiatiefgroep een eerste beoordeling van de kansen om de wijk te verduurzamen en aardgasvrij te maken, al dan niet in combinatie met het aanpakken van andere vraagstukken in de wijk. Let daarbij op 'meekoppel-kansen', zoals gepland onderhoud, sociaal-maatschappelijke uitdagingen of aanpassingen in de openbare ruimte..

6. Acht de initiatiefgroep de kans groot dat het kan lukken om de wijk aardgasvrij te maken, neem dan in overleg met de belangrijkste stakeholders contact op met het Ondersteuningsteam Wijk van de Toekomst om voorgaande analyse te bespreken met het oog op aansluiting bij het programma Wijk van de Toekomst. Maak een inschatting over hoeveel jaar de wijk naar verwachting geheel aardgasvrij zal zijn en lever aanvraagformulier ingevuld aan bij het Ondersteuningsteam. Het aanvraagformulier is te downloaden via de website van Wijk van de Toekomst.
7. Het programmamanagement Wijk van de Toekomst schat op basis van het aanvraagformulier in of:
 - I. De ambitie voor aardgasvrij terugkomt in de plannen/aanpak;
 - II. De initiatiefnemers een lerende houding binnen het programma willen innemen;
 - III. De initiatiefgroep voldoende partners betrokken heeft in deze startfase.Als aan bovenstaande 'voorwaarden' voldaan is, kan het initiatief toe treden tot het programma en wordt het een Wijk van de Toekomst.
8. Nadat een initiatief onderdeel is geworden van het programma volgt er een startgesprek. In dit startgesprek verwelkomt het ondersteuningsteam de initiatiefgroep en worden de vervolgstappen in het proces met elkaar verkend. De wensen en behoeften van het initiatief voor ondersteuning worden besproken. Ook wordt hier duidelijk gemaakt wie van de initiatiefnemers op welk moment leerervaringen in het programma terugkoppelt met andere wijken.
9. De initiatiefgroep van de nieuwe wijk van de toekomst start daarna met de oriëntatiefase (II), gevolgd door de haalbaarheids- en planfase (III) en de uitvoeringsfase (IV).

De provincie Gelderland stelt subsidie beschikbaar voor procesondersteuning.

Subsidie procesondersteuning (Provincie Gelderland)

De provincie Gelderland heeft een subsidieregeling voor het financieren van procesondersteuning in wijken van de toekomst. Deze subsidieregeling staat in principe los van deelname aan Wijk van de Toekomst, maar sluit aan bij de belangrijkste mijlpalen uit het proces. De belangrijkste kenmerken zijn:

- Gemeenten vragen deze subsidie aan.
- Subsidiabel zijn de kosten voor het inschakelen van een deskundige voor het ondersteunen van het proces om een integraal transitieplan te ontwikkelen voor wijken van minimaal 400 bestaande woningen.
- Proces in twee fasen:
 - a) a. het ontwerpen, voorbereiden en in gang zetten van een proces dat gericht is op het maken van een integraal transitieplan voor de verduurzaming van de wijk (initiatief- en oriëntatiefase);
 - b) b. het uitvoeren van een proces gericht op het opstellen van een integraal transitieplan (haalbaarheids- en planfase).
- Maximaal 50% financiering door de provincie, met een maximum subsidiebedrag van € 50.000 (€ 10.000 voor fase a en € 40.000 voor fase b).
- Ontvangers van de subsidie moeten bereid zijn om opgedane kennis te delen met andere wijken van de toekomst in een community of practice (onderdeel van programma Wijk van de Toekomst).

De details van deze subsidieregeling en de aanvraagprocedure zijn te vinden op de website van de provincie: www.gelderland.nl/Energiebesparing-procesondersteuning-Wijk-van-de-Toekomst

Bijlage 1: Voorbeeld aanvraagformulier

0. Naam wijk en afbakening (postcodes)	Voorbeeldwijk
1. Welke partijen hebben een belang in jullie wijk? (aanvullen, inclusief namen)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bewoners(initiatief) 2. Huurders(vereniging) ... 3. Ondernemers(vereniging) 4. Woningcorporatie 5. Gemeente 6. Netbeheerder 7. Energiecoöperatie 8. ...
2. Welke partijen (genoemd onder 1) zijn nu al (actief) betrokken bij het initiatief?	Om te starten als Wijk van de Toekomst hoeven niet alle partijen vanaf het allereerste begin betrokken te zijn. Gemeente, netbeheerder, corporatie en bewoners zullen wel vanaf het begin aangesloten zijn. Als nog niet alle partijen aan tafel zitten, dan is het van belang een beeld te schetsen hoe en wanneer ontbrekende partijen betrokken zullen worden.
3. Belangrijkste demografische en sociaal-economische typering van de wijk	Demografische factoren zijn van invloed op de vraagstukken die in een wijk spelen. Sociaal-economische factoren zullen mede bepalen of er voldoende financiële draagkracht is om de benodigde investeringen te doen. Maak desgewenst gebruik van de quickscan om deze gegevens te verkrijgen.
4. Typering van de sociale structuur van de wijk (wijkorganisaties, verenigingsleven et cetera)	Wijken met een actieve wijkorganisatie of dorpsraad hebben een voorsprong als het gaat om het betrekken en mobiliseren van bewoners uit de wijk. Ontbreken deze organisaties, dan zullen andere wegen moeten worden bewandeld om draagvlak te creëren. Een initiatiefgroep kan zich de vraag stellen hoe zij gebruik kan maken van bestaande sociale structuren en netwerken in de wijk. In elke wijk zijn bij bewoners veel competenties beschikbaar. Een initiatiefgroep kan gebruik maken van de krachten in de wijk bij het uitwerken van de ideeën voor de wijk.
5. Technische kenmerken van het vastgoed en de boven en ondergrondse infrastructuur, eigendomsverhoudingen vastgoed	Bouwkundige en installatietechnische kenmerken zijn van grote invloed op de technische mogelijkheden om energiebesparende maatregelen te treffen of om duurzaam op te wekken. Sommige woningen hebben problemen met het comfort, vocht of schimmel. Dat kan aanleiding zijn om te verbeteren. Als het aardgasnet op korte termijn aan vervanging toe is, dan is de urgentie om alternatieven te bedenken groter dan wanneer het nog 30 jaar mee kan. Als de aardgasinfrastructuur en riolering pas enkele jaren geleden zijn vervangen, dan lijkt het logisch om voor de korte termijn in te zetten op no-regret maatregelen voor energievraagbeperking en pas voor de lange termijn op het aardgasvrij maken.
6. Typering van het huidige energiegebruik vastgoed	Het relateren van het huidige energiegebruik (gas, elektra, warmte) aan gemiddelden geeft inzicht in het besparingspotentieel. Hetzelfde geldt voor het energielabel. Naarmate het besparingspotentieel groter is, loont het meer om te investeren in besparende maatregelen.

<p>7. Welke ideeën of plannen zijn er vanuit bijv. gemeente, corporatie of netbeheerder voor de wijk?</p>	<p>Het kan zijn dat de gemeente plannen heeft om de wijk aan te pakken. De corporatie heeft misschien renovatieplannen of de netbeheerder staat op het punt om de gasleidingen te vervangen. Combineren van opgaven schept extra kansen om de wijk aardgasvrij te maken (meekoppelingen).</p>
<p>8. Hoe staat de gemeente (bestuurlijk, ambtelijk) tegenover het initiatief om deze wijk aardgasvrij te maken?</p>	<p>Gemeenten hebben als taak om een Warmtevisie te ontwikkelen waarin voor elke wijk is aangegeven hoe de warmtevoorziening er op termijn uit zal zien. Voor de betrokken wijk is daar een tijdpad uit af te leiden. Er ontstaat een meekoppelkans als de wijk is aangewezen om op korte termijn aardgasvrij te worden.</p>
<p>9. Welke meekoppelingen zijn er in de wijk?</p>	<p>Uit de vorige punten 3 tot en met 8 zijn de meekoppelingen te herleiden. Naarmate er meer meekoppelingen zijn, des te groter is de kans dat het daadwerkelijk zal lukken om de wijk op termijn aardgasvrij te maken.</p>
<p>10. Welke strategie op korte en lange termijn willen betrokkenen inzetten om de wijk aardgasvrij te maken?</p>	<p>Voorgaande analyse helpt de initiatiefgroep om zich een beeld te vormen. Bij de strategie kan gedacht worden aan energievraagbeperking, duurzame opwekking en in te zetten warmteopties voor zover daar in dit stadium al ideeën over zijn. Denk hierbij aan mijlpalen op korte en lange termijn.</p>
<p>11. Met welke leer- en ontwikkelvragen wil je aan de slag? Welke uitdagingen wil je oplossen?</p>	<p>Binnen het programma Wijk van de Toekomst werken we vraaggestuurd. Op deze manier proberen we initiatieven zo goed mogelijk te ondersteunen in hun proces. Omdat leren van elkaar binnen het programma centraal staat is het belangrijk dat initiatieven een duidelijk beeld hebben bij wat ze willen leren of welke uitdagingen er spelen.</p>